

נעמי לשם איבדה את בעלה בתאונת מטוס, והיום היא מצלמת מסלולי המראה

יותר מעשר שנים עברו עד שנעמי לשם העזה להגיע לכנרת, למקום שבו צלל מטוסו של בעלה. התוצאה היתה סדרת צילומים מרתקת של אתרי מוות. עכשיו היא חוזרת אל המקום שבו חי בעלה, אל בסיסי חיל האוויר ואל מסלולי ההמראה. ועל פסי האספלט השחורים היא מיקמה לא טייסים ולא מטוסים. רק נערות

23:00 15.10.2009 ' אסתי אהרונוביץ, ' [אסתי אהרונוביץ](#)

"אופיר", מתוך "מסלולים 2007". מסלול החיים ארוך ולפעמיים גם שורף בכפות הרגליים

נעמי לשם לא יודעת עד היום להסביר מה גרם לה באותו בוקר של קיץ 2003 לארוז את ציוד הצילום שלה ולנסוע למקום שבו בעלה, נווט חיל האוויר, משה לשם, נהרג. הוא היה בן 29. במשך למעלה מעשור מאז צלל עם מטוס הפנטום אל תוך הכנרת, לא אזרה אומץ להגיע לשם. ובאותו יום, כשעמדה שם, הכנרת היתה אותה הכנרת, והכחול של השמים והכחול של המים תיעתעו והתערבבו זה בזה. צילומי המקום שבו נהרג בעלה הביאו עמם התחלה חדשה. לאחר שלוש שנים הציגה לשם תערוכת

צילומים של מקומות שבהם המוות היכה. "הדרך למעבר" קראה לצילומי הנוף עוצרי הנשימה, שהיופי הנשקף מהם עומד בניגוד מצמרר לאסון הנורא שהתרחש בהם. התערוכה הוצגה בניו יורק, במוזיאון ישראל ובמוזיאון תל אביב, וזכתה לתגובות חיוביות. בעקבות ההצלחה, תערוכה הובילה לתערוכה ובימים אלו זכתה לשם בפרס קונסטנטינר היוקרתי לצילום על עבודתה האחרונה, "מסלולים 2007". הפרס מוענק כל שנה לצלם אחד או שניים על ידי חבר השופטים הכולל את ליאון קונסטנטינר, פרופ' מרדכי עומר, מנכ"ל מוזיאון תל אביב, ונילי גורן, אוצרת הצילום במוזיאון. לזוכה מוענקים 5,000 דולר ותערוכתו מוצגת במוזיאון תל אביב, שגם רוכש עבודה של האמן. אנו נפגשות בביתה המטופח בקרית אונו. אלינו מצטרפים החתולים שנכנסים ויוצאים כאוות נפשם מדלת המרפסת ומתכבדים בקעריות המזון המפוזרות במטבח. הבנות, בר, בת 19, חיילת בחיל האוויר, ושחף, תלמידת י"ב, אינן בבית.

שורף ברגליים

התערוכה "מסלולים 2007", שתוצג החל בנובמבר הקרוב, במוזיאון תל אביב, מורכבת מצילומי נערות על סף גיוס העומדות על מסלולי טיסה. בין יוני לאוגוסט 2007, שנה לפני שבתה הבכורה התגייסה, יצאה לשם (46) אל בסיסי חיל האוויר בארץ, ובכל אחד מהם צילמה נערה העומדת במרכז מסלול הטיסה הארוך. בין המצלומות גם בנותיה וחברותיהן. אופיר, הבלונדינית, בעמידה מתריסה, חולצתה האדומה בולטת על רקע המסלול השחור; מיכל, בשיער ארוך ובשמלה שחורה; ניצן, מדלגת מעל האספלט הלוהט וכפות רגליה באוויר.

את כולן צילמה בשעות הצהריים החמות כשהן יחפות, בגבן למצלמה. מתחתיהן המסלול השחור הלוהט מחום, מעליהן השמים הכחולים, ובקו האופק - בנקודת המפגש של המסלול עם השמים - משתקפת רצועת נוף צרה העשויה להסגיר את מיקום הבסיס שבו צולמו הבנות (שעל פי מגבלות ביטחון שדה אסור לפרסמו).

"מסלול החיים ארוך ולפעמים גם שורף בכפות הרגליים", אומרת לשם. "המסלולים האלו הם לא מסלולים של שדות תעופה שמהם נוסעים לאיי סיישל. אלו מסלולים שמהם טייסים יוצאים לאימונים או למשימות של הרג והפצצות. האנשים שמטיסים את המטוסים האלו לפעמים גם נהרגים. הקונוטציה של מסלול כזה היא לא קלה. מצד שני, הנערות האלו, על סף גיל 18, הבתוליות כל כך, עומדות להיכנס למציאות הזאת. הרגשתי את זה עם הבת שלי, שעטפו אותה במדים ושלחו אותה אל המסלול הצבאי."

"יחד עם זה, כשרואים את הצילום מרגישים גם אופטימיות. יש משהו שמתחבר למציאות שלנו, שלמרות הברזל והמוות יש בה גם את הפרחים, את התחלת החיים, יש את הנשיות המתפתחת. הדברים נמצאים זה לצד זה. זה לא שחור ולבן. התערוכה הוצגה כבר בציריך ואנשים התחברו דווקא לתקווה, לעתיד."

בקיץ שאחרי הצילומים התגייסה בר. גם אחותה הצעירה כבר קיבלה צו גיוס. "כאמא זה היה מאוד קשה ומפחיד", אומרת לשם. "אני נגד השתמטות אבל יש משהו לא טבעי בלשלוח ילד לצבא. זה עשה משהו בבית, זה משנה את כל המרקם הביתי - הילדה לא נמצאת. הדברים הקטנים שרגילים אליהם, שרוצים לדבר איתה על משהו והיא איננה, משב הרוח כשהיא עוברת ליד החדר. חששתי מהפרידה אבל השלמתי עמה, והיום אני מחכה לשחרור."

יש אמירה פוליטית ב"מסלולים 2007"?

"לא חושבת. אין פה אמירה פוליטית של מטוסים ומלחמה זה דבר רע וחיים זה דבר טוב. יש כאן

שילוב. עבורי, הצבא זה עוד שלב שאני עוברת עם הבנות. הבנות שצולמו עמדו להיפגש עם מה שהמסלול הזה מסמל, והמסלול מסמל בעיקר פצצות וברזל אבל גם מקום אהוב. מסלול הטיסה מסמל עבורי גם את בעלי."

לשם מספרת כי ימי הצילומים היו מרתקים עבורה ועבור הבנות, כשהיו יוצאות יחד מוקדם מאוד בבוקר לבסיסים המרוחקים. הבנות, שלהן זו היתה הפעם הראשונה במקום שכזה, היו אחוזות התרגשות, ואנשי הפיקוח וצוות הבסיס תמיד קיבלו אותן בחום. "לכל אחת זו היתה חוויה מטורפת. יחד איתן עברתי את החוויה של כניסה לבסיס, אחרי זה תמיד עלינו למגדל לראות את המסלולים, לשמוע את הרעש, להריח את הריח. אלו דברים שאני מכירה והן לא. ואז היינו נוסעות על המסלול עד שהייתי מוצאת את הנקודה המתאימה לצילום. אנשים בדרך כלל לא עולים על מסלול טיסה. תמיד ליוו אותנו על המסלול אנשי מגדל הפיקוח וחיילים מביטחון שדה. ואפילו הם, שמשרתים במקום שנים, לא עמדו אף פעם ממש על המסלול. יש שם תחושה של המון כוח ועוצמה".

לשם מספרת שכשהיא מצלמת, התוצאה הסופית משקפת את כל התהליך שהיא והמצולם עוברים. "התהליך הזה", היא אומרת, "של לקחת נערות צעירות ורכות, להיכנס עמן לבסיס צבאי, לעמוד על האספלט החם עם הגומי של צמיגי המטוסים - יצר את הדיסוננס. הדיסוננס שקיים בארץ. יש כאן משהו מאוד ישראלי". את בנותיה בחרה שלא לצלם בבסיס שבו שירת אביהן. "לא רציתי לקשר בין שני הדברים", היא אומרת, "לא רציתי שהדברים יתערבבו. זו היתה חוויה מצד אחד מרגשת ומצד שני קלה יותר. ההתמודדות עם בנות שאני פחות מכירה היא התמודדות שונה. אלו לא דוגמניות מקצועיות. דאגתי להן באופן אמהי, שיאכלו וישתו ולא יהיו כל הזמן בשמש".

למה צילמת אותן בצהריים?
 "היה לי חשוב האור החזק. היה לי חשוב שהשמש תהיה במרכז השמים כדי שהצל יהיה מאוד קטן, כדי שהבנות בתמונה יהיו העיקר, והן העיקר".

נעמי לשם ובנותיה,

שחף מימין ובר. עבורי האמנות זו לא דרך התמודדות / צילום: רלי אברהמי
לחיות עם המוות

לשם נולדה בירושלים להורים שוחרי אמנות קלאסית, אב דוקטור לתולדות האמנות ואם פיזיותרפיסטית. את שירותה הצבאי עשתה בגולני כפקידת ת"ש, אחר כך נסעה לשווייץ ללמוד שפות וחזרה ארצה ללימודי צילום במכללת הדסה. "תוך כדי לימודים הכרתי את משה. הוא כבר היה נווט בחיל אוויר. חיינו ביחד כשלוש שנים ונישאנו. לא הרבה אחרי ילדתי את הבת הראשונה. כמו כל אשה של טייס או נווט חייתי עם הפחד הזה, שיקרה אסון, אבל מדחיקים את זה כי אחרת אי אפשר לחיות". הם התגוררו בגבעתיים, מתחילים את החיים כמשפחה. התחלה שנקטעה עם ההודעה שהגיעה ב-5 במאי '91. "חצי שנה אחרי הלידה, כשהייתי כבר בהריון עם הבת השנייה, התרחשה תאונת האימונים", היא מספרת. "הם טסו נמוך והכנרת היתה מאוד חלקה. המים השתקפו בשמים והם פשוט נכנסו לתוך הכנרת.

"נשארתי, בת 27, עם שתי תינוקות. השנים הראשונות שלאחר המוות של משה זכורות לי במעורפל. עם המוות שלו התמודדתי רגשית רק אחרי הרבה שנים, כי באותן שנים ראשונות הייתי עסוקה בהישרדות. מבחינתי התחילה התמודדות של מה אני עושה עם עצמי? עם הבנות? עם העבודה? בעצם, מה עושים עכשיו? מה שהיה לי הכי חשוב זה הבנות, ורציתי לעשות איתן את הדבר הכי נכון. שהן יגדלו בצורה נכונה כמו שאני רואה את זה. ואני חושבת שהצלחתי, זה עבד. יש לנו היום קשר מדהים".

באותן שנים החלה לעבוד לפרנסתה כצלמת מסחרית בנושאי ארכיטקטורה. "לא יכולתי להרשות לעצמי להיכנס לעולם האמנות", היא אומרת, "זה משהו מאוד לא בטוח, הרפתקני. עשיתי קריירה בצילום מסחרי. לא מימשתי את עצמי כמו שאני מממשת עכשיו, אבל בזמנו זה היה הדבר הנכון. זה נתן ביטחון ופרנסה וכן עבדתי במשהו שאני אוהבת. כאמא הייתי עובדת עד הצהריים וכשהן היו הולכות לישון הייתי ממשיכה לעבוד בערבים. השנים חלפו ואף פעם לא הרגשתי שוויתרתי או הקרבתי".

לאחר הצלחת ה"דרך למעבר", לשם עוררה סקרנות תקשורתית אך סירבה להיחשף ולהתראיין. "כבר בשנים הראשונות של האבל הרגשתי את מה ששמים לי על הכתפיים", היא מסבירה. "אני אלמנה וזה סוג של סמל ותווית. יש בחברה הישראלית הרואיזם סביב הנושא הזה. ואני בכלל לא גיבורה. גם משה לא היה גיבור. קרה לנו דבר נורא בגלל תאונה נוראה, אבל אנחנו לא גיבורים. בשנים האלו, שבהן אני עוסקת באמנות, פחדתי שיסתכלו עלי קודם כל כאלמנה ואחר כך כאמנית. האלמנות הפכה לנטל. אני חוששת ממצב שלא יראו מי אני באמת, האמנית שאני, האשה שאני, אפילו האמא שאני". במהלך השנים היא קיבלה בסלחנות את ההתייחסות של הסביבה למצבה. "יש אנשים שפוגשים אותי ואומרים לי 'את לא נראית אלמנה'", היא מספרת בחיוך, "ואני שואלת, 'איך אמורה להיראות אלמנה?' ויש את השאלה הזאת שתמיד שואלים, 'נו, השתקמת?' אני יודעת שאנשים לא שואלים את זה מרוע. ותמיד מאחורי השאלה הזאת מסתתר גם 'נו, יש לך מישהו? התחתנת?'"

היו גם סיטואציות פחות משעשעות. "לעתים אנשים נבוכים כשהם מגלים שאני אלמנה. אני יכולה לעבוד עם מישהו ופתאום הוא מגלה שאני אלמנה וזה מרתיע אותו, מפחיד. להיות גרושה זה בסדר, אבל אלמנה? זה מפחיד. אחד הדברים הכי חשובים שהבנתי במשך השנים הוא שהמוות מלווה אותי, משה פחות. אני 18 וחצי שנה אחרי. זה המון זמן. כל החיים הבוגרים שלי כאשה וכאמא היו לבד. לא הספקתי להיות אמא עם אבא. ב-18 שנים עוברים הרבה דברים, הרבה שינויים והתפתחויות. עברתי את הכל בלי משה אבל עם המוות שלו לצדי.

"אני אדם אופטימי ושמח והבנות שלי בריאות בנפשו. אני חיה עד היום את התוצאה של המוות: אני

חיה לבד ולא מצאתי מישהו שהייתי רוצה לחיות איתו. גידלתי ילדות לבד. משה היה אהבת חיי אבל הוא נורא רחוק עכשיו. לא ראיתי אותו 18 שנה. אני חיה עם הצל של המוות".

זה נשמע כמעט כמו התיידדות עם המוות.

"לגמרי. אני חיה הרבה יותר שנים עם המוות מאשר עם משה עצמו. אבל צריך לדעת להיפרד גם מהמוות ולא רק מהבן-אדם. אני כן חיה עם המוות. הוא מלווה אותי, הוא שם, כמו שההורים שלי מלווים אותי, להבדיל אלף אלפי הבדלות, או דברים אחרים בחיים, אבל יש פינות שבהן למדנו להיפרד".

ללא כותרת, מתוך סדרת הצילומים "הדרך למעבר". מסע בעקבות הכאב

משהו מיסטי

בוקר אחד, 12 שנה לאחר מות אהובה, נסעה לשם למקום שבו חייו הסתיימו. "במשך 12 שנה לא נסעתי למקום התאונה בכנרת כי לא רציתי. בוקר אחד קמתי ואמרתי: אני רוצה לנסוע לצלם שם. תחושת הבטן הובילה אותי. אני לא יודעת למה. אולי חלמתי משהו בלילה. קמתי בבוקר, העמסתי את הציוד ונסעתי לכנרת. בדרך התקשרתי לחמי ושאלתי אותו מהן הקואורדינטות שבהן הוא נפל. "הייתי שם כל היום וצילמתי. אחרי יומיים כשקיבלתי את הסרטים מפותחים, מה שנשקף מהם המם אותי. אני לא בן אדם רוחני, אבל יצא שם משהו מיסטי, אלוהי. ואז חשבתי עם עצמי למה כל כך הרבה שנים לא רציתי ללכת לשם, ומה בעצם זה אומר?"

ומצאת תשובה?

"רק כשהסתכלתי על המקום דרך הפריים הבנתי גם את היופי שלו. זה המקום האחרון שהוא היה בו,

נשם, ראה. הבנתי לראשונה שבמקום הזה, כמה שהוא עצוב, זה גם המקום שהוא עשה בו את הדבר שהוא הכי אהב, לטוס.

"אני לא אוהבת ללכת לקבר של בעלי. קבר זה לא מקום נעים. אני הולכת לשם פעם בשנה. היום אני יכולה להסתכל על התמונות של הכנרת וזה יעשה לי הרבה יותר. זה כמו להיפרד בחיך".

למה לקחת איתך מצלמה?

"צימצמתי את העניין לפריים. הייתי בשליטה".

סוג של חוצץ?

"כן. זו הגנה. יש את העניין של לחתוך מהמקום חתיכה ולהכניס את זה לפריים. לעשות פולרואיד, להתעסק במשהו. הייתי צריכה המון אומץ לנסוע לשם, אבל לקחת את המצלמה איתי זה היה אולי סוג של פחדנות. זו כנראה הדרך היחידה שיכולתי להסתכל על מה שקרה, דרך הפריים".

כשהתבוננה בתמונות שצילמה הסתקרנה לדעת איך זה אצל אחרים. היא פתחה בסדרה של מסעות עם אנשים שיקיריהם נהרגו אל מקום התאונה, כשהיא מנציחה במצלמתה את המקום שבו הכאב והיופי מתנגשים. "בשילוב של יופי וכאב יש יותר כאב", היא אומרת. "זה הדיסוננס בין היופי והנורא שיש בעולם. כל העבודות שלי מדברות על זה. יותר כואב לראות יופי בשילוב כאב מאשר לראות רק את הכאב והקושי. המקומות שבהם היינו היו כל כך יפים שהם רק חידדו את הכאב.

"פניתי אל האנשים שעל המקרים שלהם שמעתי וסיפרתי מי אני. אני חושבת שהם הסכימו לחשיפה הזאת כי אני משלהם. אני לא עיתונאית זרה שבאה מבחוץ והם חוששים להיחשף בפניה. אני באתי מבפנים וזה נתן להם את האפשרות לבטוח בי. אחרי שנפגשנו ודיברנו נסענו ביחד למקום הפרידה".

היא נסעה עם חברה טובה שבעלה הטייס נהרג מעל ראש הנקרה, היא ליוותה אם שאיבדה את בתה בתאונת אופנוע על כביש הערבה, בן שאביו טבע בברכת גורדון, זוג הורים שבנם הטייס התרסק מעל שדה בוקר, והצטרפה גם אל אשה שבעלה נרצח בירושלים, בשדה סמוך לבית, כאשר רדף אחרי מחבל.

"הייתי חוזרת מהצילומים עם המון מטען רגשי", היא מספרת, "היה לי מאוד קשה. אני יודעת להתמודד עם הכאב שלי, אני כבר מכירה אותו, אבל להתמודד עם קושי של אחרים היה לי יותר קשה. בייחוד כי אני הבאתי אותם לזה. במסעות האלו התחברנו למשהו מזוקק.

"נסעתי לאילת עם אם שבתה נהרגה בתאונת אופנוע על כביש הערבה. כשחזרתי משם, במשך כמה חודשים לא צילמתי. לא הייתי מסוגלת. הקושי נבע מדברים שאני הבאתי איתי. אני חושבת שבמקרה הזה התחברתי בעצמי לפחדים הכי קמאיים, בתת מודע, לאבד בת".

לשם מספרת שאפילו הבנות בבית החלו לדאוג. "בשלב מסוים הן אמרו 'אמא, אולי לא כדאי, אולי מספיק'. כשהן היו קטנות, תמיד היה לי פאסון שאני מתמודדת, ופתאום חזרתי מהמסעות האלו אחרת. כשסיימתי לצלם את הסדרה כולנו שמחנו על זה".

התערוכה הוצגה בניו יורק, בציריך, במוזיאון תל אביב ומוזיאון ירושלים, וחלק מהעבודות נרכשו על ידי אספנים פרטיים. "היית מאמינה שירצו לקנות תמונה של מקום שבו מישהו נהרג?" שואלת לשם במוזיאון ישראל, המדריכים שערכו סיורים למבקרים ביקשו מהם לנחש מהו הנושא המסתתר מאחורי התערוכה. אחת הנשים, שהתבוננה בתמונת הכנרת, אמרה שיש לה הרגשה שיש שם עוד משהו, מעבר לאבנים שרואים מתחת למים. "וכאן ידעתי שהצלחתי", אומרת לשם. "אנשים הרגישו שיש שם משהו".

במקביל ל"מסלולים 2007" צילמה לשם גם את "ליזט" - ביום קבוע, פעם בחודש, באותה השעה, היא

צילמה מהמרפסת של ליזט בקומה ה-17 של בניין דירות בפתח תקוה. ליזט היא הקוסמטיקאית של לשם. יום אחד, כשנפגשו לטיפול פנים שגרתי, יצאה לשם לשאוף אוויר מהמרפסת ונדהמה מהנוף: "יש שם שדה פרא ואחריו את בית הקברות של סגולה ומעל שכבה של בנייני מגורים בבנייה, ובסוף את הנוף של יהודה ושומרון. כשראיתי את בית הקברות שאלתי אותה, 'איך את גרה ככה מעל בית קברות?' והיא אמרה לי: 'מה, נורא שקט ואף פעם לא יבנו שם'".

לשם צילמה את שכבות הנוף, וליזט תרמה מידע. "כל חודש הסבירה לי מה חדש בעסקי הבנייה - נוספו קברים ונוספו בניינים, ובמקביל האדמה השתנתה והחליפה צבעים, והזמן עשה את שלו. המצחיק הוא שאני הגעתי לשם כדי לטפל במה שהזמן עושה לי, לפנים. גם אני מתבגרת".

היא צילמה במשך 14 חודשים וה"ליזטים", כפי שהיא מכנה את סדרת התמונות, הוצגו בגלריה בציריך. חמש מהן תלויות בחדר עבודתה, ברצף. "לא רציתי סוף והתחלה ולכן לא סיימתי אחרי 12 חודשים", מסבירה לשם. "תמונת הנוף הזאת, עם הטבע והבניינים והקברים ויהודה ושומרון ברקע, ממשיכה וממשיכה, אז המשכתי. יכולתי להמשיך את זה עוד עשר שנים".

דצמבר 2007, מתוך סדרת הצילומים "ליזט". מה שהזמן עושה

מסלול חדש

לפעמים נדמה שלשם עצמה מתקשה לעכל את השינוי הגדול שהתחולל בחייה בשלוש השנים האחרונות. בשבוע שעבר טסה ללוצרן, להשתתף בפאנל בנושא אמנות ישראלית. הוצאת הספרים Benteli השווייצרית, המתמחה בספרי צילום, הוציאה ספר המאגד את צילומיה. גלריות בגרמניה ובשווייץ סגרו על הצגת תערוכות של צילומיה. ובימים אלו היא עסוקה בפרויקט חדש שמחבר בין

אירופה, ארצות הברית וישראל, ואותו היא מבקשת לשמור עדיין בסוד. ב-2006 עזבה את עבודתה כצלמת מסחרית, את הקליינטים העבירה לקולגות והתמקדה רק באמנות. היום, לצד האמנות, היא מלמדת פעמיים בשבוע במכללה לצילום בקרית אונו. "התחלתי להבין שבשביל אמנות צריך המון פני? תרגשית", היא מסבירה, "לא רק זמן. ובגלל זה לא עשיתי את זה כל כך הרבה שנים. היום יש לי את הפניות הזאת, אני יודעת שהבנות גדלו, הן בסדר, לא חסר להן כלום וכל מה שהתבשל בי בפנים כל כך הרבה שנים פרץ החוצה".

האמנות עוזרת להתמודד עם המוות?

"עבורי האמנות זו לא דרך התמודדות. זו לא תרפיה. האמנות שלי, כמו כל אחד, נוצרת מחומרים שמרכיבים אותי. והמוות הוא אחת מהאבנים שמרכיבות אותי".

את תמונתו של בעלה ביקשה לשם שלא לפרסם בכתבה. היא לא רוצה לפגוע בפרטיות שלו. בביתה שלה, מעל גרם המדרגות, תלוי צילום גדול של הכנרת, מהמקום שבו הוא נהרג. בימים אלו, היא מגלה, החליטה להחליף את התמונה באחת מהתמונות של "מסלולים 2007". "זה כנראה סוג של אנלוגיה", היא אומרת, "על המעברים והמסלולים שגם אני עוברת".*